

Türkoloji Araştırmaları 1997
Fuat Özdemir Anısı, Adana, 1997,
Sf.11-40, ISBN 975-8018-03-5

İKİ KELİME : SÖLPÜK ve PÖRSÜK

Yard.Doç.Dr. A. Deniz ABİK

Türkçe Sözlük'ten (1988) *sölpük* ve *pörsük* kelimelerinin anlamlarına bakıldığında iki kelimenin anlamca birbirine yakın olduğu görülür.

sölpük -ğü s. tıp hlk. Gevşeyip kendini koyvermiş.

pörsük -ğü s. Gevşeyip sarkmış,yıpranmış.

Türkçe Sözlük'te *sölpük* maddesinin altında *sölpüme* maddesi gelir.

sölpüme (nsz) hlk. 1. Şişmanken zayıflamak 2.Gevşemek, pörsüme

sölpüme fiilinin varlığı *sölpük* kelimesinin *sölpüme* fiilinden -k ile sıfat yapıldığını göstermektedir.

sölpüme fiilinin tanımında kullanılan *pörsüme* fiiline bakıldığında yine aynı anlamla karşılaşılr.

pörsüme (nsz) Gevşeyip sarmak.

Bu fiilden de pörsük kelimesinin yapısı, *pörsü-k* olarak çözülebilir: -k fiilden isim yapım ekiyle türetilmiş bir sıfat.

Türkçe Sözlük'te *pörsük* ve *pörsüme* kelimelerinden başka *pörsüklük* ve *pörsüme* kelimeleri de vardır.

Konuşma dilinde ve Anadolu ağızlarında *sölpük* yanında *sörpük* kelimesi ile *sörpüme*, *sörpüşme*, *sörpme* kelimeleri de kullanılır. *sörpük* şekli de *sörpü-k* yapısıyla açıklanabilir.

J.Deny,Gramer 'inde -ek'li ve -ik'li fiiller bölümünde *sölpük* kelimesine de yer verir."Şu kelimeler -pi(k) ve -pe(k) ilginlerine dayanır: kaypa(k) sölpü(k) 'lache,flasque' , yelpi(k). -pek,-pik unsuru bir türeme lahikası gibi görünüyor.söl-pir-mek,kay-pa-mak ve yelpirdet-mek fiillerini şunlarla mukayese ediniz.kaymak,sölmek,sölgü 'flsaque' gev-

şek,yelmek veya yepermek 'couirir,se hater ' (J.Deny, çev. A.U.Elöve, 1941, 525)"

J.Deny'nin *sölpük* kelimesini *sölmek* ve *sölgü* kelimeleri ile karşılaştırma teklifi doğrultusunda sözlüklerde *söl-* fiil kökünü arıyoruz. Tarama Dergisi II 'de *sölmek*, "cisim,ten teressüp etmek" anlamında verilmiş.Tarama Dergisi I'de ise bu fiilin Radloff IV'te (Kır.Sag.)geçtiği gösterilmektedir.

(Radloff IV (583)'te Sag.Kır. 3 *cöl* " (sıvılarda) çökelmek, teressüp etmek" anlamındadır. "çökelmek" ,gevşemek anlamını taşır mı,çökeltinin üstünde kalan kısım seyrelmiş midir,gevşemiş midir?)

Bunun yanında Räsänen,Magazanik'in Türkçe Rusça Sözlüğündeki *sölgü* " мяжкии нялии "kelimesini vermektedir.Räsänen *selki,sölgü,selpik,sölpük* kelimelerini **sel,söl* maddesinde verir.Bu,sayılan kelimeleri *sel veya *söl kökü ile ilgili gördüğünü göstermektedir(Räsänen,1969,408).

söl- kökünden fiil cinsinden türevler aradığımızda "sölpmek (efsürde olmak)" (Tarama Dergisi II) fiili ile karşılaşılır. "efsürde olmak" anlamıyla Kamus-ı Türki'de *sörpmek,sölpmek,sölpümek* şekilleri geçmektedir(Tarama Dergisi I).

Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesinde *söl-,sül-,sel-* köklerine rastlayamadığımız gibi *sölpük,selpük,sölp-,sölpü-,sörp-* gibi türevlere de rastlayamadık.Aynı şekilde *pörsük* ve *pörsü-* kelimeleri de bu dönem sözlüklerinde yer almamaktadır(Clauson EDTP, Drevnetyurkskiy Slovar, Divanü Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig,Atabetü'l-Hakaik). [(DLT I Atalay, 169'daki *ulmak* "eprimek,eriyecek ve dağılacak hale gelmek,eskiyerek yıpranıp yırtılmak" kelimesi anlamca bizim aradıklarımıza benzemektedir. Bu fiil,bugün Anadolu ağızlarında da aynı anlamda yaşamaktadır (Derleme Sözlüğü XI,ulmak[ulumak])]

On dokuzuncu yüzyılda düzenlenmiş sözlüklerden Zenker sözlüğüne bakıldığında *sülpük*[(سولپوک سولپوک Adj.fletri,lâche,mou/welk.schlaff, weich سولپوک)527],*sülpümek* [(سولپومك u. سولپومك vb.intr. être flétri,lâche,mou,languissant/welk,schlaff,weich sein.vgl. سولپوک) 527] ile *sülpüklemek* [(سولپوکلمك vb. act. s. سولپوکلمك)527] şekillerinden başka *porsumak*[(پورسومك und پورسومك vb.intr.être décrépît/abgelebt sein پورسومك پورسومك جوریسومك poorsujub cürumek. ex antiquitate computrescere et cariosum esse. Meninski) 215] kelimesi karşımıza çıkmaktadır.Bu kelimeler Anadolu Türkçesini temsil eden t.(turc) kısaltmasıyla verilmiştir. Doğu

Türkçesi sözlüklerinden Senglah'ta *sölpük* maddesi görülür (Clauson, Senglah,246r,20).Ancak Senglah yazarı,kelimenin okunuşunu vermekle yetinmiş,anlam vermemiştir.Clauson, Index I 'de (s.62) kelimenin Anadolu Türkçesine ait olduğuna işaret eder. Index III'te (s.88) de Anadolu kelimeleri arasında verir. *sölpük* 19. yüzyılda Anadolu'da yazılmış Lugat-i Çagatay'da (1297) da var.Dictionnaire Turk-Oriental 'de " سولچوق سولچوک " maddesinin karşılığı " fané, flétri" (solmuş, dökülmüş) olarak verilir(P.Courteille,1870,360). Bu maddenin Senglah'tan alındığı anlaşılmaktadır; Senglah'ta سولچوک ve سولچوق .maddeleri arka arkayadır.İkisinin de telaffuzları verilir,*sölpük* için açıklama verilmezken . سولچوق 'un sonunda Anadolu Türkçesinde "efsürde başed" anlamında olduğu kaydedilir (Clauson,Senglah,246r,20).

sölpük ve *pörsük* ile birlikte, bu kelimelerle ilgisi olabilecek kelimelere de Doğu Türkçesinde (Çağatayca) rastlanmaması , kelimelerin Anadolu Türkçesinin kelimeleri olduğunu düşündürür.

Türk lehçelerinin söz varlığını toplayan Radloff sözlüğü kelimelerimizle ilgili olarak tarandığında aşağıdaki kelimeler görülmektedir.

Radloff IV,sütun 1893'te бурсы (v) [بورسویک (Kas.)] fiili vardır.Karagas Türkçesi için verilen "bürsüymek" fiilinin anlamı soğuktan kıvrılmak" tır("kıvrılmak" anlamı pörsüme fiilindeki kırışmak, buruşmak, kat kat olmak anlamlarıyla bağlanabilir mi tartışılmalıdır).

Radloff IV,sütun 1371'de ирсы (v)[بورصومق (osm.)] = порсы "porsumak" veya "pursmak" fiili vardır.Bu fiilin Osmanlıcada "buruşmak,buruş buruş olmak,kırışmak, yüzünü buruşturmak" anlamlarında kullanıldığı kaydedilir.

Yine Radloff IV ,sütun 1371'de пурсык [بورصوق (Osm.), von пурсы+к] =порсык.olarak verilen "porsuk" veya "pursuk" kelimesi vardır.Bu kelime de Osmanlı Türkçesi için verilmiştir. *porsumak~pursmak* fiilinden +k ile yapılmış bir isim olduğu açıklanmıştır.

Radloff IV,sütun 583'te ³cöl (v) [Sag.Kır.] olarak verilen sö- fiili daha önce değerlendirildi.

Radloff IV,sütun 584'te ¹cöl [سول (Dsch.v)] olarak Çağataycada verilen *sölmek* fiilinin anlamları içinde bizim aradığımız

anlama en yakın özellikte "tiftik tiftik olmak (die Fasern) " anlamı vardır. Bu anlam "eskimek, yıpranmak" anlamını çağırıştırır niteliktedir.

Radloff IV, sütun 584'te verilen سۈلۈمۈ (v) [سۈلۈمۈ (Osm.S.B.)] = Сۈлۈмۈ, *sölpümek* fiili sütun 833'teki *sölpümek* maddesinde tanımlanır. [سۈلۈمۈ (Osm. veralt), vergl. Сۈлۈкۈ] *sölpümek* kelimesinin Osmanlıcada kullanımdan düştüğü belirtilip *sülkü* kelimesiyle karşılaştırmamız istenir. Tanımda " слвляться мягкимъ, дяблымъ вялымъ weich, welk, mürbe, morsch werden" karşılıkları verilir. Bu karşılıklarda "yumuşak olmak, zayıf, narin olmak, solgun olmak, pörsüme, sarkık, gevşek olmak, çürük olmak" anlamlarını görürüz.

Radloff IV, 833'te Сۈлۈкۈ [سۈلۈکی (Osm.)] kelimesinde ise "слабыи, мягкіи, гнилои - weich, schwach, mürbe, morsch; Сۈлۈкۈ без гнилои холстъ - nichtfe feste Leinwand; Сۈлۈкۈ адам слабыи человекъ - ein schwachicher Mensch" karşılığı vardır. "gevşek, yumuşak, zayıf, aşınmış, eskimiş, yıpranmış, çürük" anlamlarına gelen kelimenin *sülkü* bez "sağlam olmayan, sıkı olmayan bez" ve *sülkü* adam "zayıf, kuvvetsiz adam, gevşek adam" tamlamalarında kullanıldığı görülür.

Radloff IV, sütun 834'te Сۈлۈкۈ [سۈلۈکی (Osm.) von Сۈлۈкۈ+к] kelimesinde "мягкіи, дряблыи, тупои (о челоуь) weich, welk, mürbe, morsch, indolent; Сۈлۈкۈ ет вялое мясо - das welke Fleisch; Сۈлۈкۈ жанак мягкіи, отвисшія щеки - weiche, welke wangen, Сۈлۈкۈ гердан слбая щя - ein schwacher Hals; Сۈлۈкۈ олмак, быть мягкимъ, вялымъ, дряблымъ - weich, welk, mürbe, morsch sein" karşılığı vardır.

Radloff IV, sütun 555'te verilen سۈلۈچۈкۈ Сۈлۈчۈкۈ [سۈلۈچۈکۈ (Dsch.) von 7. сол+чык] maddesinin karşılığı вялыи, дряхлыи - welk, mürbe'dir. Sütun 549'da "7col" (v) [سۈلۈمۈ (Dsch.OT.)] olarak verilir ve 6 сол 'a gönderilir. "6 сол" (v) [سۈلۈمۈ (Osm.Krm.KIr. Kkir.) (Uuig.) Schor.] olarak verilir ve 5. сол '(v)'e gönderilir. Burada verilen anlamlar şunlardır: "kurumak, suyu çekilmek, k ör lenmek, k örleşmek; tabahhur etmek, buharlaşmak; kaldırmak, ortadan kaybolmak, zail olmak, kaçmak, izi silinmek (высыхать, испаряться, уменьшаться, исчнзать - austrocknen, verdunsten, abnehmen, verschwinden)"

solçuk سۈلۈچۈکۈ maddesi Doğu Türkçesi kelimesi olarak Zenker'de de vardır. Senglah'tan aldığı anlaşılan bu veriyi Zenker, Anadolu kelimesi olan "efsürde" anlamındaki *sölpük* ile karşılar (Zenker, 1866, 527). Doğu

Türkçesi kelimesi olarak Zenker'de سولخمق SÖLUHMEK maddesini de görürüz. Bu kelimenin anlamı da "solmak,sararmak, ölmek, kurumak, pörsümek, geçmek"tir (Zenker,1866,527).

Eski metinleri içeren kaynaklarda *sölpük* ve *pörsük* kelimelerini ve bunlarla ilgili olan , *pörsü-*, *sölpü-*,*sölp-*, gibi kökleri de Anadolu dışında göremiyoruz.Bu günkü Türk lehçeleri için ilk ağızda baktığımız Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (1991) 'de bu maddelerin alınmadığını görüyoruz.

Kelimelerimizi ulaşabildiğimiz lehçe sözlüklerinde arıyoruz.

Kazak Türkçesi Sözlüğü (1984) ; *söl-* veya *sül-* yok.Aradığımız anlamlara yakın anlamlar şu kelimelerde var.

solbır(s) Gevşek,yumuşak başlı

solqıldak(s) Lastikli,belirsiz,sallanmalı,gevşek

solpıytuv (f) 1.Bir tarafının yakışksız olarak sarkması,çıkık olması.

bürsendev (f) Büzülerek halsiz halsiz yürümek

bürüv (f) Büzmek,kıvırmak

bürisüv (f) Buruşmak

borsuv (f) Bir şeyin kokması,çürümeye yüz tutması

bor (i) tebeşir; bordoy tozu: tebeşir gibi dağılmak,yok olmak;borpas : solgun, sağlam olmayan bedenli

borpıldağ (s) boş,yumuşak,toprağı sert olmayan yer

borpıldav (f) üzerinde yürüdüğü zaman yumuşak toprağın yerinden oynaması

Kırgız Sözlüğü'nde (Yudahin, 1988) Kelimelerimizle ilgili olabilecek maddeler şunlardır.

soldoy- 1.gevşemek,sölpümek;soldayup catıp kaldı:uzandı yattı (bacaklarını ve kollarını ne topladı ne uzattı); soldoyup oozdu açıp karap cüröt :gevşek ve ağız açık geziniyor; soldoyğan : hareketsiz ve çolpa; 2. uzun yahut yüksek ve biçimsiz olmak;soldoyğan neme anı kantip kötöröm? hantal bir şeydir onu nasıl kaldırayım?

solğun 1.gevşek; işke solğun karadı : işe lakayit baktı; 2.sükut, tedenni

solk solk et- esnemek,sallanmak,elastiki olmak; cüröğü solk etti : kalbi oynadı,cürögüm üzülördöy solk solk kaktı : kalbim yerinden

koparcasına gayet şiddetlice çarptı; asker solk etti : ordu şaşırıldı; solk etpey catıp : kımıldamadan yatarak

solku 2. olku kelimesiyle bir arada kullanılır 3.solku at : mukavemetsiz at (olk : solk ; olku olku -solku bol- kah sağa, kah sola sallanmak; mec.devamsız, kararsız olmak, tereddüd etmek , turmuştun olku-solkusu hayatın takallübatı, değişiklikleri)

solkulda- 1.esnemek(uzayıp kısalma),sallanmak ;solkuldagan çıkık, bükülgen çubuk ;solkuldap ıyla- : hıçkırarak ve vücuduyla sarsılarak ağlamak 2. tam tazelik çağında bulunmak ; solkuldagan cigit ; ter ü taze delikanlı ;solkuldap turgan çaş ösümdük : taze ve usareli bitki

solkuldak esnek, sallanan ; solkuldak araba : yaylı araba

solkuldat- solkulda- 'dan

solkuluk sallanma

sula- 1.uzamak, uzanmak,uzanıp yatmak,yan gelmek,yayılmak; 2.mec.takatten düşmek, kuvvetten düşmek ; 3.mec.hareketten kalmak, ölmek

sulat 1.devirmek,yere sermek,yaymak 2.mec.bitap düşürmek 3. mec.öldürmek

porsuk (Rad.) küf

borponğ sölpük ve gevşek ,borponğ topurak :yumuşak toprak,toz.

bor I tebeşir

borsu- pis kokmak,sasımak

borsut- borsu- 'dan

Özbek Tilining İzahlı Lugatı (1981)'nda ise aradığımız kelimelerle ilgili olabilecek maddeler şunlardır.

selgimek (селгимок) suvı , nemi kaçıp bir kadar kurımak

selgitmek (селгитмок,селгимок)

surlamak (сурламок) asıp koyup kurıtmak, kak kılmak, kaklamak 'guşt surlamak, balık surlamak'

solımak (сўлимок) сўлмок

solıkmak (сўликмок) solmak

solmak (сўлмок) 1.usıp turgan yeki yangı üzilgan vaktidagi tirik haletini yokatmak; şalpaymak (ösimlik hakıda) .... suvı kaçıp kuruşa başlamak 2.köçme . gam tabışdan yeki derd-elem çekib özni aldırmaq,

rangi ketib kutı öçib, sınıkıb yeşıga nisbeten karımsık, solgun tus olmak; sınıkmak, hazan bolmak

solak (сүлөк) 3. köçme. abjağı çıkkın, yeksan, tarmar bolgan

solkıldak (сүлкілдөк) 1.lombillagan, semiz, dümbak, löppi, solkıllagan 2.yendiginna yetilgan, surh 'solkıldak er ' yetilib börtüb, köpçib turgan er. 'solkıldak nan' köpçib sınıgıb pişgan yangı nan

solkıllamak (сүлкіллемок) asta tebranmak, selkıllamak

solgın (сүлгин) 1.solıgan, solık 2.köçme.özini aldırıgan, sınıkkan, rengi ketgan, kutı uçgan, solıkkın.

porsıldak III (пүрсилдөк) köpçib, börtib turgan, bıkıllama, yumşak.

porsıllamak (пүрсиллемок) börtib kavarınkıramak, köpçib, bıkıllab turmak

buruşık (бурушук) 1.sıfat. ajin basgan buruşgan. 2.ad. buruşgan, tırışgan jay.

buruşık-tırışık (бурушук-тиришук) juda hem buruşgan, buruşıb tırışıb ketgan.

buruşmak (бурушмок) 1.ajin bilen kaplanmak 2.kuruşıb yaki tartışıb kat kat bolıb kalmak.

buruştırmak (буруштирмок)

buruşkak (бурушкөк) 1.buruşgan, buruşık 2.bekarga salga buruşıb kalaveraradıgan.

borsıldak (бүрсилдөк) 1. borsıb, köpçib bıkıllab turgan. 2.bıkaday semiz, löppi.

borsıllamak (бүрсиллемок) yetilib köpçimək, semirmek.

borsımok (бүрсимок) dımıkıb hidlanıb kalmak, sasınkıramak.

borsıtmak (бүрситмок) бүрсимок

Türkmençe - Türkçe Sözlük (1995) 'te aradığımız anlamlar ile ilgili olabilecek kelimeler şunlardır.

bür- (eyl.) 1.buruşturmak, kırıştırmak, çatmak 2. büzmek; bürceş- (eyl.) buruşmak, kırışmak ; bürüşdir- bk.bür- 1.buruşturmak, kırıştırmak

porsa- (eyl.) bozulmak, pörsümek, çürümek

porsı 1.a.pis koku 2.s.pis kokulu

selki s. tembel, işe yaramaz

selkilde- (eyl.) 1.sallanmak, titremek 2.mec.işsiz güçsüz dolaşmak

sol- (eyl.) 1.solmak, rengi uçmak 2.tazeliği kaçmak (bitki için)
3.mec.üzgün kaygılı olmak

sölpi s. işsiz güçsüz dolaşan

sölpülde- (eyl.) başıboş işsiz güçsüz dolaşmak

sömpi bk.sölpi

sömpülde- bk.sölpülde-

suluh- bk.yada- (yada- eyl.yorulmak, bitkin düşmek, gücü tükenmek)

surnuk- (eyl.) bitkinleşmek, halsizleşmek

süple- (eyl.) 1.toplayup bir kenara yığmak;2.silip süpürmek,yiyip bitirmek

süpleme bk.süplük

süplük a.toplanıp yığılan çer çöp, kalıntı,artık

süpüdik s.üstü başı perişan,yırtık pırtık dolaşan

süpük bk.süpüdik

Tatarisch-Deutsches Wörterbuch (1989) 'da iki kelime dikkatimizi çekmektedir.

sülpin сулпэн trage(1.tembel,üşengeç,gevşek 2.uyuşuk ,uyuntu, miskin,külkedisi,nanemolla,ağırkanlı 3.mızımız,mıymıntı,hımbıl 4.atıl 5.cansız,ruhsuz),flau;langsam

sörsü сорсу schlecht,stinkig werden (Fleisch) (kokak,kokan;pis kokulu;müteaffin,ufunetli)

Kelimelerimiz ve ilgili kelimeler için Anadolu Türkçesini incelediğimizde Tarama Sözlüğü'nde *pörsük*, *pörsümek*, *porsuk*, *porsumak*; *sölpümek*, *sörpmek*,*sörpümek*,*sörpük* kelimeleri yok. *sölpük* kelimesi "derisi buruşuk,sarkık" anlamıyla iki tanıkla verilmiş [(Akse'l-ireb XVII-XVIII yy,Kamus Tercümesi XVIII-XIX yy.) Kamus Tercümesi'nde *el-nüsu* maddesinde kelime şu şekilde geçmektedir." dişin etleri gevşeyip sö/ülpümekle yukarı sıyrılmak manasınadır...ve dişlerin etleri sıyrılmagla dişler sarımsak daneleri gibi belirip açılmak manasınadır"(Kamus Tercümesi cildü's- sani mine'l-kamus,s.679)]

Redhouse(1890;1987) sözlüğünde *sölpük*,*sölpümek*,*sölpimek* ve *porsuk*, *porsumak*, *porsımak* kelimeleri yer almaktadır

sülpük سولپوك a.Lax,relaxed,flabby;devoid of energy

sülpümek,*sülpimek* سولپومك سلييمك v.i. Tohang laxly,flabbily.

porsuk پورصومق a. Shriveled up

porsumak, porsimak بورصومق , بورصومق v.i. To shrivel up, to become wrinkled from age or decay

Bianchi'nin Türkçe-Fransızca sözlüğünde (1837) *porsumak, porsuk, bortuk; sölpük* kelimeleri yer almaktadır.

porsoumaq بورصومق , v.t. Etre decrepit

bourtouq بورتوق , s.t. Rides. Voy بورشوق

porSouq بورسوق , s.t. Taisson Voy بورصوق

borsouk بورسوق , s.t. 1. Taisson 2. Blaireau. بورسوق

porSoumaq بورسومق vomez بورسومق

sulpuk سولپك , adj. t. Lache, pendant. *sulpuk qoulaqlu* سولپك قولقلو
Qui a les oreilles pendantes

sölpük ve *porsuk* kelimeleri ve aynı köklerden diğer kelimeler için sözlüklerde gördüğümüz Fransızca karşılıklar olan RİDÉ, RATATİNÉ, RATATİNER, RAMOLLIR, RELACHER, FLETRIR, FLESTRISURE, FLASQUE, CHIFFONNER, PENDRE, PEWDANT, MOLLASE, MOU/MOLLE gibi kelimeler için Bianchi'nin Fransızca- Türkçe sözlüğüne (1843) bakıldığında kelimelerimizin doğrudan tanımda karşılık olarak verildiği madde MOLLASSE maddesidir.

MOLLASSE adj. com. ....guevchek, ...*sulpuk*, t. ... rakhou, a. Chair mollasse ,.....

Barbier De Meynard'ın sözlüğünde (1886,1971;1881,1971) *sölpük, sölki, porsuk* ve *porsumak* maddeleri görülür.

sulpuk سولپوك (var سولپك) avec olmaq , déperir, se flétrir; etre mou, indolent. Ce mot peu usité doit etre rapproche du verbe t. or . سولپيمك *sulpimek*, qui a le meme sens. -synon. de seuzulmek

sulki سولكي , mou; faible; paresseux. -fletri, fané (Tome II, 1886; 1971)

pourçouk بورصوق 1.(comme بورشوق) fletri, ridé, ratatiné, flasque. 2. arbre de la famille du genévrier, dont on fait des arcs. -3. porçouq, blaireau ou taisson ; voir بورسوق

pourçoumaq بورسومق , se rider, se flétrir (Tome I, 1881; 1971)

Şemseddin Sami'nin Fransızca - Türkçe sözlüğünde (1898) kelimelerimize karşılık olabilecek Fransızca kelimeler incelendiğinde *sölpük, pörsük* ve aynı köklerden kelimelerin kullanılmadığı görülür.

1928'de basılan Dıran Kelekian'ın Kamus-ı Fransevi adını taşıyan sözlüğünde *porsumak, porsuk, selpük, sölpüme, sölkü* kelimeleri madde başı olarak yer alır.

poursoumaq پورصوق vn. Se ramollire rider ;se fletrir,se chiffoner
poursouq پورصوق adj.fletri,e;ridege;ratatine,e; flasque
selpuk سولپوک , adj. Mou,olle;relache ,e; pendant,e.
seulpimek سولپيمك ,vn.Mollir ;pendre ;devenir flasque
seulqui سونكي ,s. Flasque ;mou,molle

Türkçe kelimeleri de madde başı alan Osmanlıca sözlüklerde kelimelerimiz şöyle yer almaktadır.

Lehçe-i Osmani(1306) 'de kelimelerimizle ilgili maddeler ve karşılıkları şunlardır.

sö/ülpük سولپوک s. Türkıde sö/ülpimek sö/ülkimek süzülüp porsuyup sarkınmak manasına istirha, ruunet, indiyal

sö/ülki سونكي gevşek,müsterhi,süst, bez ve mensucat rehavetlü, salpa adam,müteleyyin,pejmurde,zebul,fatır,soluk

porsuk پورصوق aslı borsık burşık. Şiş şey ziyade inip müsterha mündehil olmagla sarkıp buruşma,sert şey rehavetten süst olma.Porsuk ardıç ismiyle kas yay yaptıkları tavulga.porsuk... ?iaşgar burmakdan

porsumak پورصومك deriler buruşup mive küfeklik getirmek.

buruş بوش يارش burtışık borsuk borsuk, kat karım, teni çin-i mutavva,mükasir şiken

borsuk بورصوق kazmiyyeden bir ağaçdır,borsuk porsuktan

borsumak بورصومك zebanzedi porsumakdan

Kamus-ı Türki'de (1317) gördüğümüz kelimeler ise şöyledir.

sölpük سولپوک sölpimekten ,gevşek,sarkık,müsterhi,sölpük et, yanak

sölpimek سولپيمك gevşemek,sarmak,kesb-i istirha etmek

sülgi سونكي gevşek,sarkık,soluk,pejmurde,buruşuk,sölgü bez,sölgü adam

borsuk بورصوق yeşil ağaç envaından bir ağaç,tarak servi

borsuk بورصوق borsumak ba.porsuk,porsumak

porsuk پورصوق buruşuk sarkık,sölpük,gevşek.porsuk yemiş,

porsuk ardıç"yay yaptıkları bir ağaç"

porsumak پورصومك gevşeyip sarmak ve buruşmak

Yeni Resimli Türkçe Kamus'ta (1927) aşağıdaki kelimeler bulunmaktadır.

<i>sö/ülpük</i>	سولپوک	(t.s.) gevşek ,sarkık
<i>sö/ülpüme</i>	سولپومک	(t.f.) gevşemek,sarkmak
<i>sö/ülgi</i>	سولگی	(t.s.) soluk,pejmurde.buruşuk,gevşek
<i>porsuk</i>	پورصوق	(t.s.) buruşuk,sarkık
<i>porsumak</i>	پورصومق	(t.f.) gevşeyip sarkmak

Resimli Yeni Türkçe Lügat'te (1929) ise şu maddeler yer alır.

sölpük (t.f.) Gevşek,sarkık,himbil [Mou molle.relache,e; pendant, e]

sölpüme,sölpüme (t.m.) Gevşeme,gevşemek.sarkma,sarkmak

porsuma,porsumak (t.m.) Gevşeyip buruşmak ve sarkmak [seramolir; serider;se fletrir]

porсутma , porсутmak (t.m.) Gevşetmek,buruşturmak.sarkılmak [Ramollir,Fletrir]

Resimli Kamus-ı Osmani'de (1330) gördüğümüz kelimelerle anlamları ise şunlardır.

sö/ülpük سولپوک gevşek,sarkık,tenbel,hınbıl,sünepe,müsterhi

sö/ülpüme سولپومک gevşemek

porsuk پورصوق buruşık,sarkık,sölpük,gevşemiş şey

porsumak پورصومق meyvenin, derinin taraveti gidip buruşmak

İlgi alanımızdaki kelimelerin anlamlarını sağlayabilmek için karşılık olan *müsterhi,rehavet,süst, pejmurde, istirha, ruunet, efsürde, füsürde* kelimelerini aynı sözlüklerde arıyoruz.

müsterhi sölpük,salkı,sarkık,gevşek (Kamus-ı Türki,1317)

;istirha eden,gevşek,sö/ülpük olan,gevşeyen (Lugat-i Naci);

sö/ülpük,salkı,sarkık,hedil (Lehçe-i Osmani ,1306)

rehavet 1.gevşeklik,sölpüklük 2.tembellik,tekasül,adem-i nakid, ihtimamsızlık,ihmal,tesamüh(Kamus-ı Türki1317) ; gevşeklik,

sö/ülpüklük... (Lugat-i Naci)

süst gevşek,sölpük (Kamus-ı Türki ,1317) ;gevşek (Lugat-i Naci)

istirha gevşeme,gevşeklik,sölpüklük peyda etme.Muhtelif a'za-i beden isimlerine izafetle tıbda birçok emrazın ıstilahatını teşkil ediyor...(Kamus-ı Türki,1317); rehavet,gevşemek, istirha,kalb-i istirha,

azalat, sö/ülpüklük...(Lehçe-i Osmani,1306); gevşeklik,sö/ülpük olmak, gevşemek...(Lugat-i Naci)

pejmurde 1.buruşmuş,buruşuk 2.solmuş,ab u tab u revnakı gitmiş 3.eski püskü, pis ve yırtık kıyafeti pek pejmurde (Kamus -ı Türki ,1317); solmuş,fersude,zedelenmiş,ölük? ülük sö/ülpük ,diger-gun burışık, yırtık, pejmurde-hal (Lehçe-i Osmani) ;solmuş,soluk,revnaksız,perişan, muhakkar (Lugat-i Naci)

ru'unet çolpalık,salkılık,ranalık,mahmurluk(Lehçe-i Osmani,1306); bönlük,çolpalık,sünepelik...(Lugat-i Naci); sünepelik,hamakat,insana ağır gelecek tavırlarda bulunma (Yeni Resimli Türkçe Kamus ,1927)

efsürde / füsürde donmuş,donuk;gayretsiz,hissiz,kansız (Lugat-i Naci)

Kelimelerimize verilen Türkçe karşılıklar için bulduğumuz anlamlar ise şunlardır.

salkı 1. gevşek,sölpük,porsuk 2.sakt,özürlü, kusurlu (Kamus-ı Türki, 1317)

sarkık 2.gevşek,sölpük ;sarkık etler (Kamus-ı Türki , 1317)

gevşek 2.pek sert olmayan,yumuşak kumaş,sölpük ; gevşek et, gevşek kumaş (Kamus-ı Türki ,1317)

gevşeklik 2.pek sert olmayan şeyin hali,yumuşaklık,sölpüklük, etlerin, kumaşın gevşekliği (Kamus-ı Türki ,1317)

gevşemek 2. sıklık ve pekliğini gaib etmek,yumuşamak, sölpimek, etler gevşedi (Kamus-ı Türki ,1317)

Bunlardan başka, *sö/ülpük* kelimesini Lehçe-i Osmani'de (1306) *sallapati* maddesinde karşılık olarak görürüz.

sallapati mülahazasız,salpa,sö/ülpük,rehv

Bu maddede geçen *salpa* kelimesini ise Kamus-ı Türki'de (1317) "gevşek,sölpük,sarkık " anlamıyla görürüz.

sölpümek fiili Arapça *nüsu'* kelimesinin tanımında da görülür. Kamus Tercümesinde gördüğümüz *nüsu'* kelimesi ve tanımı Kamus-ı Türki,Lehçe-i Osmani,Lugat-i Naci 'de yer almazken Mükemmel Osmanlı Lugat'inde(1319) aynı tanımla yer alır. *nüsu'* "dişlerin etleri gevşeyip sö/ülpümekle yukarı sıyrılmak,dişler sarımsak daneleri gibi belirlemek ve açılmak"

Kelimelerimizin Derleme Sözlüğü'ne dayanarak Anadolu ağızlarındaki görünüşlerine gelince ; sözlükte *pörsümek* fiili madde başı

olarak yer almamaktadır.Ses ve anlam yakınlığı olabileceği ihtimali ile dikkat ettiğimiz kelimeler aşağıda sıralanmıştır.

pürsermek Genişlemek,gevşemek: Tütün ipleri ahır içinde tamamen pürsermiş (*Çarşamba-Sm.)

püsermek Tahta v.b. şeyler ıslaklık nedeniyle şişmek (*Ünye-Or.)

pösermek 1.[-pörüşmek] 2.Nemlenen şeyin hacmi genişlemek (Saylan-Or.)

pörüşmek [pösermek -1] Pörsüme, buruşmak (meyve için) (*Bor-Nğ.) [pösermek -1]:(Nğ.)

pörüşük Buruşuk (*Bor-Nğ.)

pörtük (I) Asık (yüz için) (Keskin-Es.;*Çarşamba-Sm.)

pörtük (II) Soğğun etkisiyle buruşmuş,sararmış (yaprak v.b. şeyler için)(Büyükkabaca * Uluborlu-Isp.) Bu verinin Radloff IV,1893'te gördüğümüz bürsüme fiili ile bağlantılı olduğu düşünülebilir.

porsuk (I) Dolaşık (*Gelendost-Isp.;Tokat-Es.;Karkıncık *Artova-To.;Bayadı-Or.;*Tirebolu.*Şebinkarahisar-Gr.;Ağrakos *Suşehri,Maksutlu *Şarkışla,Hacıilyas*Koyulhisar-Sv.)

porsuk (II) Yorgun,güçsüz,sinmiş.(*Taşköprü-Ks)

porsuk (III) Kırlarda biten içi dolu,kötü mantar.(Peşman*Daday-Ks.)

porsumah Öfkelenip kızarmak.(İrişli,Bayburt*Sarıkamış,*Selim-Kr.)

porsumak (I) Umutsuzluğa düşmek. (Yavuz * Şavşat-Ar.)

porsumak (II) 1.Kırışmak: Elbiselerini porsutma. (Çığırı*Dinar-Af.) 2.Eskimeye yüz tutmak.(Çığırı*Dinar-Af.)

porsumak (III)Ekşimek,kokmak:Dünkü aşın hepsi porsumuş (Keskin-Es.;*Afşin-Mr.)

sölpük kelimesiyle ilgili olarak şu kelimeler görülmektedir.

sölpük (I) [sölbük-1,2;söldür-2,sölpelik,sölyelik,sörpüh,sölpük-1,2; sülçük (II),sünpeşik] 1.Kötü giyimli kılıksız.(*Gelendost-Isp.;-Ks; *Kurşunlu*Çkr.;Çıkırık*Mecitözü,*Osmancık,*İskilip-Çr.)*Merzifon-Ama.;Yerkuzlu*Erbaa-To.;Yz.)

[sölbük-1] : (-Yz.;-Ank.;*Ürgüp-Nş.)

[söldür -2] : (Sarıoba *Polatlı-Ank.)

[sölpeşik] : (Bozan-Es.; *Yıldızeli-Sv.; Krş.)

[sölyeşik] : (Zeyve*Söğüt-Bil.)

[sünpeşik] : (Nazilli*Burhaniye-Ba.)

2.Uyuşuk,dalgın kimse (Tokat-Es.; *İskilip-Çr.; *Merzifon- Ama.; *Boğazlıyan -Yz.)

[sörpük] : (*Çal-Dz.)

[sörpük -1] :(*kavak-Sm.)

[sülpük(II)]: (-Isp.;Ky.)

3.Gevşek,pörsük,sarkık>(*Bozdoğan-Ay.;Kenger *Kula-Mn.;-Brs.; Düzce-Bo.;-Çr.;-Sm.;*Koyulhisar-Sv.;*Bor-Nğ.;Keber *Silifke, Tömük *Mersin- İç.)

[sölbük-2] : (-Yz.;-Ank.)

[sörpük-2] : (Çöplü*Çivril-Dz.;*Bozdoğan-Aydın;*Taşköprü

*Ks.;-sn.;*Yıldızeli,-Sv.;Polatlı-Ank.;*Lüleburgaz-Krk.;-Ed.)

sölpük (II) [- söldür-1]

sülpük (I) Sarkık,gevşek(*Lapseki-Çkl.)

sülpük (II) [--sölpük (I)-2]

sörpüh [--sölpük(I)-3]

sörpük 1.[--sölpük(I)-2] 2.[--sölpük(I)-3]

sürpük Eski (Bulgaristan Tuna boyu göçmenleri-Ed.)

söldür [sölpük(II),söltük] 1.Uzun boylu : Köyümüzde Mehmet efendi gibi söldür yoktur. (Pazar*Kızılcahamam-Ank.)

[sölpük(II)] : (-Or.;Civanyaylağı)

[söltük] :(-Or.)

2.[--sölpük (I)-1]

sölpüme [sörpüme(I) -2,sörpüme,sülpüme[1.Şişmanken zayıflamak (insanya da hayvan için).(*Bozdoğan-Ay.;-Sv.;Bahçeli*Bor-Nğ.;-Kn.) 2. Gevşemek,pörsüme (meyve,sebze v.b.için). (*Alaşehir-Mn.;*Düzce-Bo.;Bayadı-Or.;-Gaz.;*Yıldızeli-Sv.;*Bor-Nğ.;*Silifke-İç.)

[sörpüme[:(-Kü.)

[sülpüme[: (-Isp.)

sülpüme [--sölpüme -2]

sörpüme(I) 1.Bitki susuzluktan,havasızlıktan solmak (* Uzunköprü-Ed.) 2. [--sölpüme -2]

sörpüme (II) Çok kullanılmaktan eskimeye başlamak (-Ed.)

sörpürmek [--sölpümek -2]
sörpüşmek [--sörpeşmek]
sörpeşmek [sörpermek,sörpüşmek] Büzülmek, buruşmak (*Göynük-Bo.)

[sörpermek] : (*Göynük-Bo.)

[sörpüşmek] : (-Uş.;*Çal-Dz.;İğneciler*Mudurnu-Bo.)

sünpeşik [--sölpük (I) -1]

sülep Aşınmış,silinmiş,yalama olmuş (-Ada.)

sölepe (I) Elinden iş gelmeyen,beceriksiz (Dallica*Nazilli-Ay.)

sölepe (II) Saygısız (Dallica*Nazilli-Ay.)

sülepe [--sülepe (I)]

sülepe (I) [sülek,sülepe,süllüm(II),sülpeli,sülpeşik] Sünepe
 (*Mudanya-Brs.;*Sivrihisar-Es.;Ks.;İskilip-Çr.;-Vn.;Ağrakos
 *Suşehri-Sv.;;*Seydişehir-Kn.;-Gaz.)

[sülek] : (Peşman*Daday-Ks.)

[sülepe] : (Karakoca*Karacabey-Brs.)

[süllüm(II)] : (Söğüt-Dz.;-Çr.;-Sv.)

[sülpeli] : (-Dz.;-Ank.)'

[sülpeşik] : (*Brd.)

sülepe (II) [süleke (II)] Kaydırak oyununda kullanılan yassı taş.
 (-Ur.)

[süleke (II)] : (-Mrs.)

sünmek (I) Çekilerek uzamak,esnemek (Gelegermi *Yalvaç, Köprü...)

sünmek (II) 1.Hasta,bitkin,güçsüz kalmak.(çığrı*Dinar-Af.;;*Çal-Dz.;Eymir*Bozdoğan-Ay.;Milas-Mğ.) 2.Bayılmak :Mustafa hemen sündü.(Kaya*Fethiye-Mğ.)

sünmek (III) 1.Koşmak (.....) 2.Yıldız kaymak

sünmek (IV) Köpek havlamak

sünmek (V) Pekişmek

süne (I) [süne,sündürük] Esnek nesne.....

[süne]

[sündürük]

süne (II) 1.Cimri (İncekum*Silifke-İç.) 2.--[sünempe]

*süne*k (III) Künklerde ince ağzın kalın yana girdiği yer, birleşme yeri (Şabanözü*Polatlı-Ank.)

sünempe [süne(k) (II) -2, sünenpe] Uyuşuk, sümsük, sünepe (*Düzce-Bo.)

sünenpe [--sünempe]

süneşik [--süngülüç (II) -2]

süngülüç (I) [--süngüç]

süngülüç (II) Uzun boylu, zayıf (*Mut ve köyleri-İç.)

süngülüç (III) [süneşik] Beceriksiz (*Dinar-Af.; Uluborlu-Isp.)

[süneşik] (*Sandıklı-Af.; *Eğridir köyleri-Isp.)

pösüne [pösürüklü] sünepe, pasaklı (*Bor-Nğ.)

Araştırmama başlarken "sölpük" ve "pörsük" kelimelerinin yer değiştirmeli (göçüşme, métathèse) şekiller olduğunu düşünmüş ve bunu ispatlayacak tanıklar aramaya koyulmuştum. Düşünceme göre, $r > l$ veya $l > r$ ses değişikliğinin yanı sıra bir yer değiştirme olayı karşımıza anlamca birbirinden biraz farklı iki kelime çıkarmış olmalıydı. Bu duruma göre olabilecek şunlardı: "sölpük"ün Anadolu ağızlarında "sörpük" biçimi de görülür. Bu biçim, "pörsük" ile karşılaştırıldığında $ps \sim sp$ uzak yer değiştirmesi düşünülebilir ($ps \sim sp$ yakın yer değiştirmesi için bkz. H.Eren, 1953, 167; A.Caferoğlu, 1955, 5) Böyle kabul edilirse, $-r->-l-$ değişmesi ile karşımıza "sölpük" çıkabilir ($-r->-l-$ örnekleri için bkz. Ergin, 1977; Gülenşoy, 1988, 59; Caferoğlu, 1994, 8; Korkmaz, 1956, 42, 70; Duman, 1995, 140).

Çalışmamızda taradığımız sözlüklerde "pörsük" ve "pörsümek" kelimelerini sadece Türkçe Sözlük'te (1944, 1955, 1959, 1966, 1981, 1983, 1988) görmemiz, bu şekillerin yeni şekiller olduğunu gösterdi. Bu durumda "sölpük" esas alınırsa $sp \sim ps$ uzak yer değiştirmesiyle "pörsük" oluşabilir. Tabii, $-r->-l-$ yerine $de-l->-r-$ düşünülmesi gerekir ($-l > -r-$ örnekleri için bkz. Duman, 1995, 141; Caferoğlu, 1963, 30; Räsänen, 1969, 90).

Ancak, şimdi, aynı anlam dairesine giren sesçe birbirine yakın kelimeleri bir araya getirince bütünüyle tek bir yer değiştirmeden söz etmenin mümkün olmadığını görüyorum. Şimdi, çeşitli ince sıraya geçişler, bulaşmalar (contamination) ve yer değiştirmeden söz edilebilir diyorum. Düşüncelerimi şu şekilde sıralayarak değerlendirilmeye sunuyorum.

I. 1. *solmak* fiili ince sıraya geçerek *sölmek* oldu. Bu arada anlamca da *solmak* fiilinden ayrıldı. Fiilin temel anlamından yararlanarak yeni bir anlam oluştu("...her yeni anlam ilk anlamın nüansıdır" Şçerbak, 1994, 125). Ünlü sırasının değişmesinde bir kısım ünsüzlerin etkili olduğu bilinmektedir. *y,ç,s* seslerinin inceltici özellikleri sebebiyle ünlü sırası değişen kelimelerimiz vardır (Divanü Lugati't-Türk (DLT) ırlar, işler "kadın"; DLT biçmek"kesmek, biçmek ", Türkiye Türkçesi (TT) biçmek; DLT yeşil, TT yeşil v.d.). Anadolu ağızlarına bakıldığında ünlü sırasının değişmesine örnek olabilecek kelimelerle karşılaşılır. Bu değişmelerde *c,ç,j,l,s,ş* gibi ünsüzlerin etkisi olduğu belirtilir (Caferoğlu, 1964, 22 vd.). Ünlü sırasının değişmesinde *t,d,n,s,z,ş,ç,c,y* ünsüzlerinin yanı sıra uzun ünlülerin de etkili olduğu belirtilir. Uzun art damak ünlülerinin kendi kendilerini bu ünsüzler yanında ön damaksıl hale getirmesinin de söz konusu olduğuna işaret edilir (T. Tekin, 1995, 153). *solmak* fiili bu yönden incelendiğinde; Divanü Lugati't-Türk'te (1991, 323) "soluşur" ve "soluşmak" şekliyle geçen fiilin her iki yazılışında da ünlünün gösterilmediği görülür. T. Tekin (1995, 178), Ana Türkçe Uzun Ünlülü Kök ve Gövdeler içinde *sol-*"solmak, kurumak" fiilini saymakta, Halaççada *su°lu-*, Yakutçada *uol-* biçimini vermektedir.

solmak fiili de taşıdığı ünsüzlerin etkisi ve yeni anlamda yeni kelime ihtiyacı ile ön sıraya geçmiş ve *sölmek* şekli karşımıza çıkmış olabilir.

Türkiye Türkçesinde kök olarak *sölmek* kullanılmaz. *sölpüme, sölpük* gibi türemiş şekiller kullanılır.

Özbekçede *solıkmak, solmak, solımak* fiilleriyle birlikte *selgimek* ve *selgitmek* fiilleri görülür. Anlamlar birbirine yakındır (bkz. ilgili sayfalar) "suyu gidip kurumaya başlamak" Hem ön ünlülü hem de art ünlülü kelime bir arada varlığını sürdürmektedir. Ön ünlülü şekilde bir düzleşme de görülür. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi de bilinen bir durumdur (Caferoğlu, 1964, 15; Baskakov, 1963, 32).

Türkmencede *selki* ve *selkildemek* yanında *sölpi, sölpüldeme sömpi, sömpüldemek* şekilleri vardır. İnce sıraya geçen fiil hem yuvarlak ünlülü hem de düz ünlülü kullanılır. Türkmencede *solmak* fiili de kullanılır, fakat ince sıradaki kelimelerde anlam farklılaşmıştır; daha çok mecazi anlam görülür.

Tatarcadaki *sülpin* de ince sırayı gösterir.

Kırgızca ve Kazakçada fiilimiz kalın sıradadır. Kaz.*solbır, solqıldağ, solpıytuv*;Kır. *soldoy-,solğun,sol-,solkulda-,solkuldak*.

El-İdrak Haşiyesi'nde *solmak* ile *selki* ve *selpük* şekillerini bir arada görürüz.

2. Türkiye Türkçesinde *porsumak* ince sıraya geçerek *pörsüme*k oldu.Bu değişiklik yazı dili için çok yenidir.1927 ve 1928'de basılan sözlüklerde *pörsüme*k fiili yoktur;*porsumak* fiili vardır(Kamus-ı Fransevi, 1928;Yeni Resimli Kamus,1927 ;Resimli Yeni Türkçe Lugat,1929).

Bugün de Türkçe Sözlük'te (1988) *porsumak* fiili madde başı olarak yer alır,ancak anlam *pörsüme*k olarak verilir.*pörsüme*k fiilinin anlamı "gevşeyip sarkmak" olarak verilir.

Günümüz Türkiye Türkçesi dışında diğer lehçelerde *porsumak* fiilinin ince sıraya geçişini gösterir herhangi bir örnek yok.Türkiye Türkçesindeki bu değişiklikte kelimedeki ünsüzlerin etkisi-özellikle -s- - yanında *sölpmek, sölpük* gibi kelimelerin etkisi olmalıdır.

porsumak fiilinin incelediğimiz lehçelerdeki anlamları iki gruba ayrılabilir."*çürümek*"(Kaz.Türkm.Kırg.Özb.); "yumuşak olmak,gevşek olmak,şişerek yumuşak olmak"(Kaz.Kırg.Özb.). Anadolu ağızlarında da *porsumak*'ın "ekşimek,kokmak "anlamı vardır.Bunun yanında "kırışmak, eskimeye yüz tutmak" , "öfkelenip kızarmak ve umutsuzluğa düşmek" anlamları görülür.

pörsük kelimemizdeki anlam "gevşemiş,diriliğini yitirmiş, buruşmuş" değerini bütün anlamların karışımından almaktadır.

porsumak fiilinin anlam bakımından *buruşmak, burmak, bürsüme*k, *büzme*k,fiilleriyle ilişkisi; *bor,por,bört,pört* isimleriyle ilişkisi ayrı bir incelemenin konusu olabilecek değerdedir.

3. İnce sıraya geçen iki fiil *sölmek(solmak)* ve *pörsüme*k(*porsumak*) anlamca ve şekilce karışmaya başladı.Bu karışıklık, özellikle *sölpük* ve *por*suk türevlerinde daha genişik hale geldi. -k ile yapılmış sıfat ,iki şeklin benzerliğine işaret ederken kelimelerdeki seslerin benzerliği de bu iki şekli birbirine iyice yaklaştırdı.Kelimeler birbirinin yer değiştirmeli şekilleri gibi görülünce kelimelerin anlamlarındaki farklılık ortaklığa dönüştü. *solmak* ve *sölmek*'te gevşemek anlamı varken *porsumak*'ta *buruşmak, kırışmak* anlamı vardır.Fakat bugün sözlüğümüzde gördüğü-

müz gibi bu iki anlam birbirine karışmıştır. Bu karışmada her iki fiilin de temel anlamında var olan "kendi niteliğini kaybetme" etkili olmuştur.

4. Kamus-ı Türki, Lehçe-i Osmani, Türkçe Sözlük I(1944)gibi sözlüklerimizde gördüğümüz *sölgî,sölki,sölgü* kelimeleri tek başına kullanılmayan *sölmek* kökünü gösteriyor. *sölpük*teki *-k* fiilden sıfat yapan ektir. *sölpümek* fiilinin kullanılması sıfat ekinin bağlayıcı ünlü almadığını gösteriyor. Bu durumda *sölpümek* yapısını açıklamak için birkaç yol düşünülebilir. *-p-* fiilden fiil yapan ektir. *kır-p-,ser-p-,kaypak<kay-i-p-ak* kelimelerinde de bu ek vardır(Çağatay,1966,47-48).Ancak Türkiye Türkçesinde *sölp-* gövdesi kullanılmaz,*sölpü-* kullanılır.Bu durumda S.Çağatay gibi ekin *-p-* , yanında *-pi-* biçimini de kabul etmek gerekir. S.Çağatay'ın örneklerinde *-pi-* iki örnekte görülür.Bu örneklerdeki *-i-*'ler de başka türlü açıklanabilir.Çağatay'ın verdiği Anadolu örnekleri ,ekin *-p-* yanında bağlantı ünlüsü ile de kullanıldığını göstermektedir.Bu durumda bağlantı ünlüsü ile ek ünsüzü arasında bir yer değiştirme düşünülebilir.**sölüp -> sölpü-* *-p-* 'yi bağlantı ünlüsü almadan kullanılan ve *-pi-* şeklinde olmayan bir ek kabul edersek, *kaz-i-,sır-i-, sür-ü-* fiillerindeki kuvvetlendirici görevi olan fiilden fiil eki olan *-i-* olup olmayacağı tartışılabilir.Tartışılacak nokta *-p-* ve *-i-*, ikisi de kuvvetlendirici görevde fiilden fiil yapım ekleridir.Aynı cinsten iki ekin üst üste kullanılması yaygın değilse de büsbütün imkansız da değildir.*sölpü-*'deki *-p-* 'den sonraki ünlünün bir türeme ünlü olduğu da düşünülebilir.Türeme ünlü denirse, bu ünlünün daha çok *-p-*'den önce türemesi beklenir. Böyle olursa yine yer değiştirmeli bir şekildir *sölpü-*mek: *sölpü-<*sölüp-*.

5. Anadolu ağızlarında "sölpük"ün yanı sıra "sörpük" ,"sölpü-" yanı sıra "sörpü-" şekilleri var.Bu şekillerdeki *-r-, -l->-r-* ses değişmesi ile açıklanabilir (Caferoğlu,1963 ,30;Duman,1995,141;Räsänen 1969,90).

6. "sörp-","sörpü-","sörpük" şekillerindeki *s-* ve *-p-* seslerinin yer değiştirmesi ile "pörsü-" ve "pörsük" kelimeleri ortaya çıkabilir.Bu yer değiştirmeli şekiller, "porsu-" ve "porsuk" kelimelerinin ince sıraya geçmesinde ve anlamca "sölp-" ve "sörp-" fiillerindeki anlamın baskın hale gelmesinde etkili olabilir demek mümkün görünmektedir. "porsuk" ve *sölpük*'ün yer değiştirmeli şekli "pörsük" anlamca ve şekilce karışmıştır (bulaşma, contamination , yakıştırma).

II. "sölpü-" fiilinin "sol-" kökü ile ilgili olabileceğini değerlendir-
memin birinci maddesinde belirttim.Şimdi "sol-" kökü ile ilgili
dikkatimizi çeken, yine karışmaları işaret eden birkaç noktayı dikkate
sunmak istiyorum.

DLT(B.Atalay)'de geçen **ulmak**(DLT,Dankoff-Kelly *ol-*"be
sahbby or worn(garment)) fiilinin "eprimek,eriyecek ve dağılacak hale
gelmek,eskiyerek yıpranıp yırtılmak " anlamının Derleme Sözlüğü'nde
aynı şekilde görüldüğünü söylemişim. **ulmak** " 2. İncelip
kırılmak,eskiyip üzölmek, parçalanmak" Derleme Sözlüğü'nde **ulamak**
(II) "uzamak" ve **ulanmak** (II) " uzamak,yayılmak" fiilleri de
bulunmaktadır. Kırgızcadaki "**sula-**" , "uzanmak,uzamak,uzanıp yatmak,
yan gelmek" fiili ile Derleme Sözlüğü'ndeki **ulamak,ulanmak**
fiillerinin anlamca aynılığı şekilce de benzerliğine dikkati
çekiyor.Kırgızcadaki **olku solku** bol- "kah sağa kah sola sallanmak;mec.
devamsız, kararsız olmak " kullanılışından başka **solk et-** "esnemek,
sallanmak,eleastiki olmak" kullanımı vardır.Bu kullanılışlara bakarak
DLT'de dikkatimi çeken ikili kullanımları sıralar isem ve bunlarla
Kırgızcadaki **olku-solku** bol-, **sula-** fiilleri ile DLT'deki **ul-,uluk,ultur-**,
Anadolu Türkçesindeki **ul-, ula-, ulan-** fiillerini karşılaştırmayı teklif
edersem düşüncem anlaşılacaktır.

DLT **em** " ilaç" ; **sem** "ilaç" ; **samla-** "ilaç etmek, sağaltmak"

öl " ıslak,yaş,nem" ; **sül** "ette ve ağaçta yaşlık ve tazelik";

süllüg "çiğ,pişmemiş"

in " çukur" ; **sın** " mezar "

ıglamak "ağlamak" ; **sıgıt** "ağlama, ağlayış"; **sıhıt** "ağlama";
sıgtamak "ağlamak" ; **sıgtaşmak** "ağlaşmak" ;**sıgtatmak** "ağlatmak "

ır ~ yır "koşma,türkü,hava,ır,musikide ırlama,gazel" ; **sır**
"ağustos böceğinin, kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı sesi
anlatan bir kelime"

ang " bir kuş adı " ; **sang** " kuş pisliği " ;**sanglamak** "kuş
pislemek" ;**sanglatmak** " kuş pisletmek "

DLT'de görölen bu benzerliklerin bir kısmı Anadolu ağızlarında da
görölür.

Derleme Sözlüğü **öl** " toprağın nemi " ; **söl** " etin kanlı suyu (İst.)" ;
sönen "Islaklık,nem (*Haymana,-Ank.) "

anga (II)[**ang** (II)] " Bülbül büyüklüğünde, sarı renkli bir ilkbahar kuşu (*Alaşehir-Mn.;Kayışlı -Ada.) [**ang** (II)] : (Yukarıkale * Koyulhisar -Sv.)

sangi (II) "Kuş gübresi (-Brd.)

ağlek " Hayvanların toplandığı yer,ağıl(*Afşin -Mr.)

oglak evsini "Toprak altında üstü örtülü altı gübrelili,yeni doğmuş oğlak barınağı (Söğüt,Honaz, -Dz.)"

solak(V) "Ağıl (*Ayaş -Ank.)"

Kelime başında gördüğümüz *s-* sesi bir pekiştirme sesi olmalı.Bu güne kadar tekrarlar da ikinci kelimenin başında *m-*, *p-*, *k-* ünsüzlerinin bulunduğu belirtilmiştir(O.N.Tuna1949,433; H.Eren 1949, 283 v.d.; V. Hatiboğlu, 1971, 21; S.Çağatay, 1978, 32, Ö.Demircan, 1989, 148). Verdiğimiz örneklerde tekrarlar da ikinci kelimenin başında *s-* sesinin de bulunabildiği görülmektedir.*ıgla-*,*ıglaş-*, *sıgta-*,*sıgtaş-*, *sıgit*,*yıgit* kelimelerine bakıldığında *s-* sesinin bir ön türeme(protohese) olduğunun görüldüğünü söyleyen V.Hatiboğlu(1972,268) da *s-*'ye dikkat çekmektedir. Hatiboğlu türemeyi tek kelime de görmektedir.Verdiğim örnekleri, ben, ikilemeli(tekrarlı) şekillerde türeme olarak düşünüyorum. O.N.Tuna (1982-1983,175), kapı mapı türündeki tekrarların otomatik tekrarlar olduğunu söylemektedir.

Bu pekiştirme sesi ile genişlemiş tekrarlı şekillerin(otomatik tekrarların) bir kısmı zamanla yeni bir anlam ifade ederken bir kısmı da anlam değişikliği göstermeden kullanılmaktadır.Kırgızca *sula-*, Anadolu ağızları *ula-*;Divanü Lugati't-Türk(DLT) *em,sem*;DLT *ıgla-*,*sıgit* kelimelerinde anlam değişikliği yok, ancak DLT *öl,söl*, Anadolu ağızları *öl,söl,sönen*; DLT *ang*, *sang* Anadolu ağızları *ang,anga*, *sangi*; DLT *ina-*, *sına-* kelimelerinde anlam farkı var.

DLT *em sem*, Türkiye Türkçesi *eme seme yara-*, Kırgızca *olku-solku* tekrarları diğer örneklerin de tekrarlardan oluştuğu fikrini vermektedir.Ancak diğer örnekler zamanla tekrarlı kullanımlardan çıkmış,tekrarı oluşturan kelimeler temel anlamı taşıyan ayrı anlamlarla bağımsız olarak kullanılmaya başlamıştır.Nitekim,benim *s-* ile yapılan tekrarlar da farketmişim ikinci kelimenin ayrı bir kelime olarak kullanılması durumunu, H.Eren(1949,283), *m-*'li tekrarlar da ortaya koymuştur. H.Eren,*çocuk mocuk,enik menik,encik mencik,azman mazman*

ikiz kelimelerindeki(hendiadyoin) kelimelerin müstakil bir kelime olarak da kullanıldığını göstermektedir.

Bu şekilde bakıldığında Anadolu ağızlarındaki *ul-* fiili ile *sulgu* kelimesi arasında bağlantı kurmak kolaylaşmaktadır (sulgu [sulga, sulka, sulu(II)] Gevşek bükülmüş ipek,pamuk,yün,v.b. şeyler ; [sulga]: (-Bo.) ; [sulka]: (*Sivrihisar-Es.;*Nallıhan,-Ank.); [sulu (II)]: Bor-Nğ.). DLT (Atalay) *uluk* ton "eskimiş, yıpranmış (elbise)", *ulturmak* "epritmek, yıpratmak"(DLT Dankoff-Kelly *ol-*"be shabby or worn (garment), *oluq*"shabby,worn",*oltur-*) Anadolu ağızlarında *uluk*(I) 1.miskin, tembel, pasaklı, *uluk*(II)[ulgun,ulğun,ulku] "çürümüş,çürümeye yüz tutmuş" kelimelerini birbirine yakın görmek mümkündür. Kırgızcadaki *sula-* ve Anadolu ağızlarındaki *ula-* da bu gözle değerlendirildiğinde *sölpük* kelimesindeki kökün ince sıraya geçen *solmak* mı *sulmak* mı olduğu sorusu karşımıza çıkar.Bu iki şeklin de birbirinden farklı olup olmadığı tartışılabilir.Farklı olduğu düşünülürse *sölpük*'ün iki şeklin anlamca ve şekilce karışmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir.

J.Deny(1995,164),Türkiye Türkçesinde *p-* ile başlayan fiil bulunmaması, *p-*'nin anlatımlı kelimelerin başında sık sık görülmesine , ikili deyim *sus pus* 'un varlığına dayanarak *porsu-* fiili için "muhtemelen anlatımlıdır" ifadesini kullanmaktadır(Çev.Oytun Şahin). Bu durumda *porsumak* fiilinin de bir ikilemenin parçası olabileceği düşünülebilir mi?

III. *sölpük* kelimesindeki kök *,solmak* veya *sulmak* fiilinin ince sıraya geçmesi ile ilgili değildir denirse,Radloff IV'te verilen *selişmek* "tebeddül etmek,AH.Tel." fiiliyle ilişkili olup olmadığı tartışılabilir.

DLT'de *şeşmek* "çözmek", *şeşilmek* "çözülme,ayrılmak"; Tarama Sözlüğü'nde *şeşilmek* "çözülme","*şeşmek*"çözmek" olarak gördüğümüz fiilin, Radlofftaki verisi *şl~ış* yer değiştirmesi ile ortaya çıkabilir. *şeşilmek* fiilinin çözülme,ayrılmak anlamı *selişmek* fiilindeki başka şekle girme anlamının da temelinde vardır. Böyle bir fikir yürütme ile Anadolu ağızlarındaki *selgi,selmek,selki,selpük,seplemek* şekilleri açıklanabilir mi?

Derleme Sözlüğü *selpük*(I) Gevşek
selpük(II) Kendine sahip olamayan,iradesiz
selpüklenmek Şişmanlıktan etler sarkmak
selki(I) Sorumsuz,dikkatsiz
selkimek(I) Hamlaşmak

selmek(I) Başıboş kalmak
selgi Yıkılmaya yüz tutmuş
selgi Kulağı düşük

seplemek(I) Bırakmak, salıvermek

Bu açıklama kabul edilirse *selpük*'ün gerileyici benzeşme ile *sölpük* olması veya çeşitli sebeplerle *selgi, selmek* kelimelerinde "e"nin yuvarlaklaşarak "ö" olması mümkündür.

Bazı Osmanlıca sözlüklerde *ruunet, müsterhi* kelimelerinin karşılıklarında *salgi/salkı* kelimesi görülür(Lehçe-i Osmani 1306, İlaveli Müntehabat-ı Lugat-i Osmaniye 1297).Kamus-ı Türki'de *salkı* madde başı olarak da yer alır.Bu kelimedeki anlama ve seslere göre *selpüklenmek, selki, selkimek, selgi, seplemek* kelimelerinin *salmak* fiilinin ön sıraya geçmesiyle oluşabileceği fikri de düşünülmeye değerdir.

IV. H.Zülfikar(1995), *selpük, selpüklen-, sölbük, sölpeşik, sölpü-, sölpülde-, sölpüldeş-* "Dengesiz gülmeyi,gevşeyip dağılmayı sağa sola çarpmayı anlatır" kelimelerini "*selp, sölp, sölb*" yansımalarından türevler olarak değerlendirmiştir. *selp* kökü birincil ad köklerinden ve birincil fiil köklerinden yapılmış adlar için verilen örnekler içinde yer almamaktadır (Zülfikar, 1995, 143, 149). Ancak, kökü birincil biçim olan ad tabanlarından fiil yapma ekleriyle türetilmiş yansımali fiiller içinde *selpüklen-* "Şişmanlıktan etleri sarkmak" fiili verilmektedir (1995, 120). Buradan *selp* veya *sölp* kökünün ad kökü mü fiil kökü mü kabul edildiği anlaşılamamaktadır.

Zülfikar, çalışmasında "Birincil biçimlerde s, ön ses olarak tabii sesleri yansıtmakta pek elverişli değildir" der(s.56).

1944'te basılan Türkçe Sözlük'te(TDK) *sölgü* "perişan" kelimesi yer almaktadır. Türkçe Sözlük'ün daha sonraki baskılarında bu kelime görülmez. Eski harflerle basılan tarihsiz Yeni Türkçe Lugat'te ve Yeni Türk Lugatı'nde *sölkü* ve *sölgü* kelimeleri "gevşek, sarkık, soluk, buruşuk, pejmurde" anlamları ile yer almaktadır. Yine B.De Meynard'ın sözlüğünde, Ş.Sami'nin Kamus-ı Türki'sinde, D.Kelekian'ın Kamus-ı Fransevi'sinde, Lehçe-i Osmani'de kelime aynı anlamlarla görülmektedir. Bu kelime, *söl-* şeklinde bir fiil kökünün olması gerektiğini düşündürmektedir. *selp* veya *sölp* ses yansımali kök kabul edilirse *sölgü* kelimesini açıklamak güçleşir. Bu şekilde, ünsüz+ ünlü+ünsüz+ünsüz yapısındaki

yansımali kelimelerin son ünsüzünün düşürülerek yeni kelimelerin türetildiği örneklere rastlamıyoruz.

Bütün bunlara dayanarak *sölpük* kelimesinin kökünde ses yansımali bir kelimenin olmadığını düşünüyorum.

V. Yeni Türk Lugati'nde *ölü* için verilen karşılıklarda "....; *sölpük*, *soluk*, *porsuk*, *pejmürde*" karşılıkları vardır. Lehçe-i Osmani'de (1306, 147) *pejmürde* kelimesinin karşılığında "zedelenmiş, *ölük*, *sö/ülpük*, *diğer-gun..*" anlamları verilmiştir. *ölü* maddesinin altındaki *ölük* maddesinde ise "solmuş, *sü/öginmiş*, *baygın*, *zahr?*" karşılıkları vardır. *sö/üginmek* için ise "münkati, *münkariz* olmak, *diñilmek* gibi müntefi sakin olmak, kaba şeyler *süñmek*, *basılmak*" anlamı verilmiştir. Kamus-ı Türki'de *ölük* kelimesi *ölü*'ye gönderilir. *ölü*'de aslı *ölük* açıklaması ile dördüncü anlamda "*sö/ülpük*, *soluk*, *pejmurde*" anlamları verilir. Türkçe Sözlük (1988)'de de *ölük* "canlılığı azalmış, halsiz" anlamıyla yer almaktadır.

ölmek fiilinin mecazen "solmak" anlamı, *solmak* fiilinde de "tazeligini diriligini yitirmek" anlamı, bu anlam içinde de "gevşemek, kendini koyuvermek" anlamı olduğu göz önüne alındığında *sölpük*, *sölpüme* gibi şekillerin *ölmek* *sölmek* gibi bir otomatik tekrardan ayrılma yeni anlamlı ikinci bir kelime olabileceği gözden uzak tutulamaz. Bununla ilgili olarak değerlendirmemin ikinci maddesinde değindiklerim dikkate alınmalıdır.

sölp- şekli *öl-* kökünden gelişen bir kelime olarak düşünüldüğünde Derleme Sözlüğü'ndeki *ölümsek* [ölmek], *ölbek*, *ölesek*, *ölüşmek* [ölüşkümek], *ölesek* kelimelerinin *sölpük* ve *sörpmek*'teki anlamlara ve seslere uzak olmadığı görülür. Bu kelimelerde iç seste yer alan (s) yer değiştirerek ilk sese gelirse (s-), *sölmek* [sölmek], *sölbek*, *sölek*, *sölüküme* şekilleri oluşur.

ölümsek [ölmek] 2. İnce dayanıksız kumaş (*Ünye, Or.)

ölbek (I) Tembel (Bayramiç-Çkl.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.)

(II) Ölümcül, çok zayıf

ölesek Ölmeye yüz tutmuş, ölümcül (-Af.)

ölüşmek [ölüşkümek] Bitkiler, çiçekler güneşten tazeligini yitirerek pörsümek, solmak (Kerkük göçmenleri-Antp.)

[ölüşkümek] (Ahlat-Bt.)

ölesek (I) Sünepe, beceriksiz (*Perşembe-Or.)

VI. Derleme Sözlüğü'ndeki *sünepe* ve *pösüne* kelimeleri değerlendirmemizin birinci maddesinde işaret ettiğimiz *sp~ps* uzak yer değiştirmesine değişik bir örnek daha vermektedir. İki sesin birbirlerinin yerine geçmesi değil yerlerini değiştirmesi görülür. Yukarıda V. maddede işlenen *s* sesinin yer değiştirmesi ihtimali de bu şekilde değerlendirilirse yer değiştirme olayının değişik görünüşlerinden söz etmek gerekecektir.

sölpük kelimesini incelerken anlam yakınlığı sebebiyle *sünmek* fiili üzerine de düşünmek gerekti. Bu sırada *sünmek* ve *esnemek* arasındaki ilgiyi görmek, bunlar üzerinde de çalışmamı sağladı. Aynı şekilde *sölpük* ile anlam bağlantısı dolayısıyla ilgilendiğim *berimek* ve *eprimek* fiilleri arasındaki ilgi de dikkat çekiciydi.

Bunlarla ilgili çalışmalarımı başka yazılarda sunacağım.

KAYNAKÇA

- Ali Seydi*, Resimli Yeni Türkçe Lugat, İstanbul, 1929
Ali Seydi, Resimli Kamus-ı Osmani, 1330
Ali Nazima -Reşad ; Mükemmel Osmanlı Lugati ,Dersaadet, 1319
Ahmed Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani, 1306
Atalay, Besim; Divanü Lugat-it-Türk Dizini "Endeks" IV ,Türk Dil Kurumu Yayınları:524, Ankara, 1986
Arat, Reşid Rahmeti; Kutadgu Bilig III İndeks (İndeksi Neşre Hazırlayanlar: K.Eraslan, O.F.Sertkaya, N.Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:47, Seri:IV-Sayı:A 12, İstanbul, 1979
-----; Atabetül-Hakayık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı:32, Ankara, 1992
Baskakov N.A.; Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Karaimcenin Halicz-Luck Lehçesinde ö>e ve ü>i Değişmeleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963, İkinci Baskı ,Ankara, 1988
Barbier De Meynard; Dictionnaire Turc-Français Tome I, Paris, 1881, Amsterdam 1972, Tome II Paris, 1886, Amsterdam 1971
Bianchi, J.D. Kieffer; El sine-i Türkiyye ve Fransaviyyenin Lugati Dictionnaire Turc-Français Tome Premier ,Paris, 1835, Tome Second, Paris, 1837

- ;Dictionnaire Français-Turc Tome Premier A-F ,Paris,1843,Tome Second G-Z Paris,1851
- Clauson,Sir Gerard**;An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish,Oxford,1972
- ;Sanglah A PersianGuide to the Turkish Language by Mumammed Mahdi Khan Facsimile Text with an Introduction and Indices by Sir Gerard Clauson,London,1960
- Caferoğlu, Ahmed** ; Anadolu Ağızlarındaki Metathèse Gelişmesi,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten1955,İkinci Baskı,Ankara,1988
- ; Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar,İkinci Baskı,Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ,Ankara, 1994
- ; Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Ünlü Değişmeleri,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1964,İkinci Baskı, Ankara,1989
- ; Anadolu Ağızlarında Konson Değişmeleri,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963,İkinci Baskı,Ankara,1988
- Çagatay, Saadet** ;Pekiştirilen Fiiller,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1966 ,Ankara, 1967
- ;Uygurcada Hendiadyoinler,Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler,Ankara,1978,29-66
- Dankoff,Robert-Kelly, James** ;Mahmud al-Kaşgari Compendium of the Turkic Dialects(Diwan Lugat at-Turk) Part I ,Harvard, 1982,Part II, Harvard, 1984,Part III,Harvard,1985
- Demircan,Ömer**; Türkçede Pekiştirme İşlemi,Dilbilim VIII 1989,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü Dergisi,İstanbul,1989,147-164
- Derleme Sözlüğü II B** ,Türk Dil Kurumu Yayınları-Sayı:211/2,Ankara, 1965, **IX L-R**, Türk Dil Kurumu Yayınları-Sayı : 211/9, Ankara, 1977, **X S-T** Türk Dil Kurumu Yayınları-Sayı: 211/10, Ankara, 1978, **XI U-Z** , Türk Dil Kurumu Yayınları-Sayı:211/11, Ankara, 1979
- Deny,J.**;Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)(çev.Ali Ulvi Elöve), İstanbul,1941
- ;Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları(Türkiye Türkçesi) (Çev. Oytun Şahin), Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:616,Ankara,1995

- Divanü Lugat-it-Türk Dizini** ,Türk Dil Kurumu Yayınları:368,Ankara, 1972
- Divanü Lugati't-Türk**,Kaşgarlı Mahmud,Tıpkı basım/Facsimile ,Kültür Bakanlığı Yayınları/ 1205 Klasik Eserler Dizisi/11, Ankara,1991
- Drevnetyurkskiy Slovar**;Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya, Leningrad,1969
- Duman, Musa** ;Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri,Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:616,Ankara,1995
- El-İdrak Haşiyesi**,Yazan Velet İzbudak,T.D.K. İstanbul Devlet Basımevi, 1936
- Eren, Hasan** ;İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında,Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi C.VII,S.2,Ankara 1949,283-286
- ;Türk Dillerinde Metathèse,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten1953,2.Baskı,Ankara,1988,161-180
- Ergin,Muharrem** ; Türk Dil Bilgisi,İstanbul,1977
- Gülensoy, Tuncer** ; Kütahya ve Yöresi Ağızları, Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 536, Ankara, 1988
- Hatiboğlu,Vecihe**; "Ağaç" ve "Su" ,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972,Ankara,1973,267-273
- ;İkileme,TDK Tanıtma Yayınları Dil Konuları Dizisi: 18, Türk Dil Kurumu Yayınları:328,Ankara,1971
- İlaveli Müntehabat-ı Lugat-ı Osmaniye**; Müntehabat-ı Lugat-i Osmaniyenin cild-i evveli,1297
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I** ,Kültür Bakanlığı Yayınları/1371 Kaynak Eserler Dizisi/54 ,Ankara,1991
- Kazak Türkçesi Sözlüğü**(Tercüme: H.Oraltay, Doç.Dr.N.Yüce, S.Pınar), Türk Dünyası Araştırmaları Yayını:8,İstanbul,1984
- Kelekian,Dıran** ; Kamus-ı Fransevi Musavver Türkçeden Fransızcaya Lugat, Dictionnaire Turc-Français ,Kanaat Kütüphanesi, 1928
- Korkmaz, Zeynep** ;Güney-Batı Anadolu Ağızları,Ankara,1956
- Muallim Naci** ; Lugat-i Naci

- Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I-II** , İstanbul,1934
- Özbek Tilining İzahlı Lugatı**;Z.M.Marufov,I A-R,II S-H,Moskva,1981
- Pavet de Courteille**;Dictionnaire Turc-Oriental,Destine principalement a faciliter la lecture des ouvrages de Baber,d'Abul-gazi et de Mir-Ali-Chir-Nevai,Paris,1870
- Radloff,Wilhelm**;Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte,Vierter Band,Gravenhage,1960
- Steuerwald, Karl** ; Deutsch-Türkisches Wörterbuch , Wiesbaden,1974
- Şçerbak, A.M.** ; Tarihi Bakımdan Türkçe Kelimelerin Şekil Yapısı,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1994, Ankara ,1996,123-130
- Şemseddin Sami** ; Kamus-ı Türki , Dersaadet,1317
-----;Dictionnaire Français-Turc ,Seconde Edition , Constantinople, 1898 (Kamus-ı Fransevi Fransızcadan Türkçeye Lugat Kitabı,İkinci Tab'ı ,İstanbul,1315)
- Şeyh Süleyman Efendi**; Lugat-i Çagatay,İstanbul,1298
- Tarama Sözlüğü**.(XIII.Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle) **I A-B** Türk Dil Kurumu Yayınları-Sayı:212,Ankara 1963 , **V O-T** Türk Dil Kurumu Yayınları-Sayı:212/5,Ankara,1971, **VI U-Z** Türk Dil Kurumu Yayınları -Sayı:212/6,Ankara,1972
- Tatarisch-Deutsches Wörterbuch** (T.Dawletschin, I.Dewletschin, S.Tezcan), Wiesbaden,1989
- Tekin,Talat**;Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler,Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:13,Ankara,1995
- Terceme-i Kamus**, Mütercim Asım ,Matbaatü'l-Osmaniye, Cildü's-sani mine'l-kamus,1305
- Tuna,Osman Nedim**; Türkçede Tekrarlar,İ.Ü.Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C.III.NO:3-4 (Kowalski Özel Sayısı),İstanbul,1949,429-477
-----; Türkçede Tekrarlar,İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C.IV S.1-2,İstanbul,1950,35-82
-----;Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983,Ankara,1986,163-228
- Türkçe Sözlük I**,(Türk Dil Kurumu Lugat Kolu Çalışmalarıyla hazırlanmıştır.)TDK. C III.1,Cumhuriyet Basımevi,İstanbul,1944

- Türkçe Sözlük**, İkinci Baskı Hazırlayan Mehmet Ali Ağakay, Denetleyip tamamlayanlar Nurettin Artam, Hasan Eren, Samim Sinanoğlu, Yardım eden Ferit Devellioğlu, Ankara, 1955
- Türkçe Sözlük**, Üçüncü Baskı, Hazırlayan Mehmet Ali Ağakay, Denetleyip tamamlayanlar Nurettin Artam, Hasan Eren, Samim Sinanoğlu, Yardım eden Ferit Devellioğlu, Ankara, 1959
- Türkçe Sözlük**, Dördüncü Baskı, Hazırlayan Mehmet Ali Ağakay, Denetleyip tamamlayanlar Nurettin Artam, Hasan Eren, Samim Sinanoğlu, Yardım eden Ferit Devellioğlu, Ankara, 1966
- Türkçe Sözlük**, Gözden Geçirilmiş Beşinci Baskı, Ankara, 1969
- Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları- Sayı :403, Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı, 1974 baskısından tıpkıbasım, Ankara, 1981
- Türkçe Sözlük 1 A-K** Genişletilmiş 7. Baskı Türk Dil Kurumu Yayınları-505/1, Ankara, 1983; **2 L-Z** Türk Dil Kurumu Yayınları-505/2, Ankara, 1983
- Türkçe Sözlük 1 A-J, 2 K-Z**, Yeni Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları :549, Ankara, 1988
- Türkmence-Türkçe Sözlük** (Hazırlayanlar: T. Tekin, M. Ölmez, E. Ceylan, Z. Ölmez, S. Eker), Ankara, 1995
- Räsänen, Martti** ; Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türk-sprachen, Helsinki, 1969
- Redhouse, James W.** ; A Turkish and English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms, Constantinople 1890, New Impression, Beyrut, 1987
- Topaloğlu, Ahmet**, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Birinci Basım, İstanbul, 1989
- Yeni Redhouse Lugati İngilizce- Türkçe**, Tashihli İlaveli İkinci Basılış, İstanbul, 1958
- Yeni Resimli Türkçe Kamus** (Raif Necdet, Hasan Bedreddin Beylerin taht-ı riyasetlerinde mütehasıs bir hey'et), 1927
- Yeni Türk Lugati**; Önsöz Edebiyat ve Lisan Muallimi Ali Sedat, Tabii Kanaat Kütüphanesi Sahibi Elyas
- Yeni Türkçe Lugati**; M. Baha'uddin, İkinci tab', İstanbul, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası

- Yudahin,K.K.** ;Kırgız Sözlüğü (Çev.A.Taymas) ,Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu ,Ankara ,1988
- Zenker,Dr.Julius Theodor**; Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch Erster Band Leipzig ,1866,Tome Second 1876
- Zülfikar,Hamza** ; Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler,Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:628, Ankara, 1995